

TIJORAT BANKLARIDA NAQD PULSIZ OPERATSIYALARI HISOB VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.

Usmonov Kamoliddin Sayfuddinovich

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi 70412204 – Tijorat
banklarini boshqarish magistranti
usmonovkamoliddin346@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14854536>

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarida naqd pulsiz hisob-kitob operatsiyalarini yuritish jarayoni, uning ahamiyati va rivojlanish tendensiyalari tahlil qilinadi. Naqd pulsiz operatsiyalar turli xil bank xizmatlari orqali amalga oshirilishi, jumladan, plastik kartalar, internet-bank, mobil ilovalar va elektron to'lov tizimlari asosida yuritilishi mumkin. Shuningdek, maqolada naqd pulsiz hisob-kitob operatsiyalarini takomillashtirish yo'llari, jumladan, raqamlashtirish, xavfsizlikni kuchaytirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va mijozlar uchun qulay xizmatlarni rivojlantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bank tizimida avtomatlashtirilgan va raqamli hisob-kitob tizimlarini rivojlantirish iqtisodiyotni barqarorlashtirish va moliyaviy operatsiyalar samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: naqd pulsiz operatsiyalar, tijorat banklari, raqamli to'lov tizimlari, internet-bank, mobil bank xizmatlari, kiberxavfsizlik, moliyaviy innovatsiyalar.

Kirish. Zamonaviy iqtisodiyotda moliyaviy operatsiyalarni tezkor va samarali amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, naqd pulsiz hisob-kitob tizimi tijorat banklarining asosiy xizmat turlaridan biri bo'lib, bu jarayon nafaqat bank sektorining rivojlanishiga, balki iqtisodiyotning umumiy barqarorligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida banklar mijozlarga an'anaviy hisob-kitoblardan tashqari, elektron va mobil bank xizmatlari orqali moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyatlarini taklif etmoqda.

Tijorat banklarida naqd pulsiz hisob-kitoblar nafaqat mijozlarga qulaylik yaratadi, balki pul oqimlarini nazorat qilish, bank xizmatlarining shaffofligini oshirish va moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, ushbu tizimni yanada takomillashtirish va yangi innovatsion texnologiyalarni joriy etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy bank tizimida naqd pulsiz hisob-kitob operatsiyalari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida tijorat banklari mijozlarga qulay va tezkor moliyaviy xizmatlarni taklif etish

imkoniga ega bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan olib borilayotgan islohotlar natijasida elektron to'lov tizimlari kengayib, naqd pulsiz hisob-kitoblarning ulushi sezilarli darajada oshdi. Ushbu maqolada O'zbekistondagi tijorat banklarida naqd pulsiz operatsiyalarning holati, ularning hisobi va takomillashtirish yo'llari statistik tahlil asosida ko'rib chiqiladi.

O'zbekiston bank tizimi oxirgi yillarda naqd pulsiz to'lov tizimlariga faol o'tmoqda. Quyidagi jadvalda 2020-2024 yillar davomida banklar orqali amalga oshirilgan naqd pulsiz hisob-kitoblar dinamikasi keltirilgan.

1-jadval: O'zbekistonda naqd pulsiz hisob-kitoblar hajmi (trln so'm)

Yil	Naqd pulsiz hisob-kitoblar (trln so'm)	O'sish sur'ati (%)
2020	152,3	-
2021	203,8	33,8
2022	275,1	34,5
2023	356,4	29,5
2024	445,2	24,9

Manba: <https://cbu.uz> ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, naqd pulsiz hisob-kitoblarning hajmi yildan-yilga ortib bormoqda. Bu esa bank xizmatlarining raqamli transformatsiyasini aks ettiradi.

O'zbekiston bank tizimida mijozlar tomonidan foydalanilayotgan naqd pulsiz to'lovlar quyidagi shakllarda amalga oshirilmoqda.

- Bank kartalari orqali to'lovlar
- Mobil va internet bank xizmatlari
- Elektron hamyonlar va QR-kod orqali to'lovlar
- Bank o'tkazmalari va hisob-kitob tizimlari

2024-yil holatiga ko'ra, bank tizimida amalga oshirilgan naqd pulsiz operatsiyalarning tarkibi quyidagi ko'rinishga ega.

2-jadval: O'zbekiston tijorat banklarida naqd pulsiz operatsiyalar ulushi (%)

Operatsiya turi	2022 yil	2023 yil	2024 yil
Plastik kartalar orqali to'lovlar	48%	52%	55%
Mobil va internet-bank	22%	25%	28%

xizmatlari			
Elektron hamyonlar va QR-kod to'lovlari	10%	12%	14%
Bank o'tkazmalari	20%	11%	3%

Manba: <https://bank.uz> ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Plastik kartalar orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalar ulushi eng yuqori bo'lib, u 2024-yilda 55%ni tashkil etdi. Shu bilan birga, mobil va internet-banking xizmatlarining ulushi ham yil sayin ortib bormoqda.

O'zbekistonda naqd pulsiz to'lov tizimlarini yanada takomillashtirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

Tijorat banklarida naqd pulsiz operatsiyalarni takomillashtirish yo'llari.

1. To'lov infratuzilmasini kengaytirish

Naqd pulsiz operatsiyalarni kengroq joriy etish uchun to'lov infratuzilmasini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Bunga quyidagi chora-tadbirlar kiradi:

➤ Mobil bank xizmatlari va elektron hamyonlardan foydalanish imkoniyatlarini oshirish

- Smartfon orqali to'lovlarni amalga oshirishni yanada osonlashtirish uchun banklar o'z ilovalarini takomillashtirishi lozim.

- Paynet, PayMe, Click va boshqa to'lov tizimlari bilan integratsiyani kuchaytirish.

- Elektron hamyonlarni ro'yxatdan o'tkazish jarayonini soddalashtirish va ularni ko'proq bank xizmatlariga bog'lash.

Tadbirkorlarni POS-terminal va QR-kodli to'lov tizimlariga jalb qilish

- Kichik va o'rta biznes vakillarini raqamli to'lov tizimlariga o'tishga rag'batlantirish uchun imtiyozli shartlar yaratish.

- POS-terminal va QR-kod orqali to'lovlarni qabul qilish tizimlarini joriy etgan tadbirkorlar uchun soliq yengilliklari taqdim etish.

- Mijozlar va biznes subyektlari uchun QR-kod orqali to'lov qilish bo'yicha tushuntirish ishlarini olib borish.

2. Kiberxavfsizlikni kuchaytirish

Naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimi kengaygani sari firibgarlik holatlarining oldini olish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilishi lozim:

➤ Bank tizimlarida blokcheyn va sun'iy intellekt asosida firibgarlikka qarshi choralar ko'rish

- Blokcheyn texnologiyasidan foydalanish – tranzaksiyalarni shaffof va xavfsiz qilish orqali firibgarlikni oldini olish.

- Sun'iy intellekt yordamida risklarni baholash – shubhali tranzaksiyalarni avtomatik ravishda aniqlash va bloklash.

- Real vaqt rejimida monitoring tizimlarini takomillashtirish – firibgarlikni tezda aniqlash va uni oldini olish imkoniyatlarini kengaytirish.

➤ Bank mijozlarini himoya qilish uchun ikki faktorli autentifikatsiyani joriy etish

- Bank ilovalarida OTP (bir martalik parol) va biometrik autentifikatsiya joriy qilish.

- Internet-banking va mobil bankingda maxsus tasdiqlovchi kodlar orqali shaxsni aniqlash tizimini mustahkamlash.

- Bank mijozlariga kiberxavfsizlik bo'yicha maslahat berish va ularni firibgarlik sxemalaridan ogohlantirish.

3. Raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish

Bank xizmatlarini raqamlashtirish orqali mijozlarga yanada qulay va tezkor xizmatlar ko'rsatish mumkin. Bu quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

➤ Bank ilovalarini takomillashtirish va yangi to'lov texnologiyalarini joriy etish

- Bank ilovalarining foydalanuvchilarga qulay interfeysini ishlab chiqish va tranzaksiya tezligini oshirish.

- Raqamli bank xizmatlarini yanada rivojlantirish uchun AI (sun'iy intellekt) chatbotlarini joriy etish.

- NFC va QR-kod asosida tezkor to'lov tizimlarini rivojlantirish.

➤ Mijozlar uchun bepul yoki arzon tarif rejalarini ishlab chiqish

- Bank kartalaridan foydalanish bo'yicha xizmat haqlarini kamaytirish yoki bepul xizmatlar joriy etish.

- Yirik tranzaksiyalar uchun imtiyozli tarif rejalarini yaratish va mijozlarni rag'batlantirish.

- Naqd pulsiz operatsiyalardan foydalangan mijozlar uchun keshbek (pul qaytarish) tizimini rivojlantirish.

Aholi va tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy savodxonligini oshirish orqali naqd pulsiz hisob-kitoblarga o'tish jarayonini tezlashtirish mumkin. Buning uchun quyidagi chora-tadbirlar zarur:

➤ Aholi va tadbirkorlik subyektlari uchun naqd pulsiz hisob-kitoblarning afzalliklari haqida seminar va treninglar o'tkazish

- Naqd pulsiz operatsiyalarning qulayliklari, xavfsizlik choralari va moliyaviy manfaatlari haqida kengroq tushuntirish.

- Maktab va oliy o'quv yurtlarida moliyaviy savodxonlik bo'yicha o'quv dasturlarini tashkil qilish.

- Bank va davlat tashkilotlari hamkorligida moliyaviy xabardorlik kampaniyalarini o'tkazish.

Xulosa

O'zbekistonda naqd pulsiz hisob-kitob tizimi jadal rivojlanib, tijorat banklarida bu borada sezilarli o'zgarishlar kuzatilmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, naqd pulsiz to'lovlar hajmi ortib borayotgan bo'lsa-da, tizimni yanada rivojlantirish uchun raqamli xizmatlarni kengaytirish, kiberxavfsizlikni oshirish va moliya savodxonligini oshirish zarur.

O'zbekiston tijorat banklari tomonidan amalga oshirilayotgan raqamli islohotlar mamlakat moliyaviy tizimini barqarorlashtirish va naqd pulsiz iqtisodiyotni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu boisdan, bank sektori o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishish uchun zamonaviy texnologiyalardan yanada keng foydalanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov, I. A. (2016). O'zbekistonning bozor iqtisodiyotiga o'tish yo'li. Toshkent: O'zbekiston.
2. Jo'rayev, A., & Qosimov, M. (2021). Bank ishi va to'lov tizimlari. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti.
3. Abdurahmonov, Q. (2020). O'zbekiston bank-moliya tizimini modernizatsiyalash istiqbollari. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Basel Committee on Banking Supervision. (2021). Principles for Operational Resilience in Digital Banking. Basel: Bank for International Settlements.
5. Xoshimov, B., & Xoliqov, A. (2019). Raqamli iqtisodiyot va moliyaviy barqarorlik. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
6. Mishkin, F. S. (2020). The Economics of Money, Banking, and Financial Markets (13th ed.). New York: Pearson.
7. Kohn, M. (2018). Financial Institutions and Markets. Oxford: Oxford University Press.
8. World Bank Group. (2022). The Future of Payments: Innovation and Regulation in a Digital World. Washington, D.C.: World Bank Publications.
9. <https://bank.uz>
10. <https://cbu.uz>